

(əvvəli ötən sayımızda)

Norris namrileri İkiçayarası ərazisinin tarixində oynadığı önəmli roldan bəhs edərək yazırdı: "Assur mətnlərində namri adı başda yazılır, çünki Kiçik Zab çayını keçdikdən sonra ilk yerləşim yeri onlara məxsusdur. Mən indi farsların istifadə etdikləri Nimruzu skiflərin Namiri adının təhrif edilmiş forması hesab edirəm. Bibliyadakı Nimrod adı Namrilerin adından yaranmışdır".

Norris namri və sak adlarını eyni xalqın iki fərqli adı kimi izah edir. Namri adı ilə Sak adının fərqi ondan ibarətdir ki, namri adını bu xalqa samilər vermişlər sak adını isə arilər vermişlər. Namri adı ovçu bəbir-bars deməkdir, sak adı isə ovçu it deməkdir. (Norris E. 1852, Səh. 238)

XIX əsr Avropa tarixçiləri Nimrudun tarixi şəxsiyyət olduğunu təsdiq edirlər. G.Smit Nimrudu sumerlərin dastanında Gilqameşlə eyniləşdirir, A.Seys isə Nimrudu Marduk tanrının insanlaşdırılmış obrazı hesab edir. Volfram Soden Nimrudun sumer tanrısallaşdırılmış kralı Ninurta olduğunu yazır. Bibliya əfsanəsinə görə dünyada ilk hökmdar Nimrud olduğunu nəzərə alaraq onu Babilin ilk kralı Sarqonla eyniləşdirirlər.

İngilis assuroloqu E.Norris Zərdüş və Nimrud haqqında maraqlı tarixi dəlillər təqdim edir. Onun fikrinə görə Zərdüşün kitabındakı saklar Bibliyadakı Nimrudla eynidirlər. Bibliyanın Yaradılış kitabındakı Nimrudun mənsub olduğu xalq samilər Babilə gəlmədən öncə bu ölkənin yerli sakinləri idi. Nimrud adı Nimru və ya namri adından götürülmüşdür ki, adın sonunda "it" sami dilində cəm şəkilisidir. Nimr adı bəbir və ya bars deməkdir və bu ad samilərin öz qonşuları saklara verdikləri addır. Samilər bu adı saklara döyüş zamanı öz rəqiblərini təqib edərkən göstərdikləri xüsusi məharətə görə vermişdilər. (Norris E. 1852, Səh. 228)

Hommel Nimrudun doğulduğu yerin Kassilərin ölkəsində olduğunu yazır. Nimrud dastanında Nimrudun tanrısının adı Luqal-turdadır və mənası Gəndlik gücünə malik kral deməkdir. (F.Hommel,1885, Səh. 221)

Macar mifologiyasında Nimrud Hunor və Maqor, yeni Hun və Macar qardaşlarının atasıdır. Ov zamanı Hun və Macar şahzadə qardaşları Azov dənizində bir maral (Öküz)-görmüşlər və maral onları dənizdə arxasınca apararaq heyvanlar üçün bol otlaqların olduğu gözəl bir vadiyə çıxararaq özü yox olmuşdur. Qardaşlar geri dönüb o ovalıqda yaşamaq üçün atalarından icazə almış və orda məskunlaşmışdılar.

Namri tayfası sak-iskit irqinin

dia edildiyi kimi fars dilindəki kərpic mənasında olmayıb, mənası Kasların yeri deməkdir. Mərkəzi Asiyada mövcud olmuş türklərin Kuşan imperiyasının adı da Kus/Kuşkassilərin adı ilə əlaqədardır.

XIX əsrdə bir çox assuroloqlar Kuşiləri Turan irqinə mənsub olduqlarını və onların ilkin vətənlərinin Afrika-da deyil, Asiyada, Elam ərazisində yerləşdiyini, sonradan Afrikaya köçdükləri fikrini irəli sürmüşlər. İngilis tarixçisi G.Rawlison da bu fikri müdafiə edir. Onun yazdığına görə Hamın

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

bir qolu və eləmlərlə qohum tayfa olmuşdur və mixi yazı mətnlərindən də görüldüyü kimi onlar Zaqros dağlarında, Kiçik Zab çayının ətrafına məskunlaşmışdılar. Norris yazırdı ki, Assur yazılarında Namrinin bir çox kral adları sami mənşəyə malik olub Assur tanrılarının adlarını daşı-

salar da, mən onları sami olmayan orijinal sak-namri adlarının sami dilinə tərcüməsi kimi qəbul edirəm, çünki Elamda və Suzda aşkar edilən yazı mətnlərində sami tanrılarının adlarına rast gəlmədim. (Norris E. 1852, Səh. 236)

Norris kussiləri kassilərlə eyniləşdirir və onun yazdığına görə mənşə etibarını sak-iskit hesab ediyi Kuşilərin əsas yayılma mərkəzi Susianada yerləşirdi və onlar burdan şərqli yayılaraq genişlənməmişlər. Suzun və Elamın sak-iskit yazıları və Kissia, Kossea, Xuz, Afar və s. kimi sak-iskit adları onların yayılma arealını göstərir. Norris Kirmandan doğuya olan ərazi bütün Sasanilər dövrü ərzində Kuşan adlandırdığını yazır və türklərin Turşa kimi tanınan tayfalarının qurmuş olduğu Kuşan imperiyasının bu Ön Asiyadan gədən turanlı kuşanlar tərəfindən qurulduğunu qeyd edir. (Norris E. 1852, Səh. 233)

İran yaylasında yerləşən və qədim yaşayış məskəni olan Kaşan adlı şəhərin adı Kassilərlə əlaqədardır. Kaş-an sözünün mənası id-

ikinci oğlu olan Samnan dörd əsas xalq meydana gəlmişdi: Kuş, Misraim, Put, Xanaan.

Hamın oğulları Kuş və Misraim idi. Kusi adını Efiopiya ilə eyniləşdirirlər. Yunanlıların Efiopiya adı verdikləri ölkəni İbranilər Kuş adlandırdılar. (G.Rawlison. The Origin of Nation, Səh. 192)

Lakin Bibliyadan da görüldüyü kimi cənnət ölkəsi olan və Qihon çayının suvardığı Kuş Afrikada deyil, Asiyada yerləşmişdir. Peyğəmbər Ezekil Kuşu Asiyada Persiya ilə yanaşı göstərir. İsayı isə onu Elama bağlayır. Görünür bu vadi Ərəbistan dan başlayaraq Mesopotamiyanı və ondan şərqli doğru geniş bir ərazini əhatə edirdi. Yaradılış kitabının müəllifi Kuşun ibtidai əhalisinin Efiopiyadan başlayaraq şərqli – Ərəbistan, Mesopotamiya və ondan şərqli doğru yerləşən kassilərin də Hamın övladları olduqlarını və bu ərazilərdə məskunlaşdıqlarını ifadə etmişdir. (G.Rawlison, 1883, Səh. 193)

Beləliklə, qədim yəhudi və sami yazılı mənbələrində Kuş ölkəsinin

Zaqros dağlarında, Elamla qonşuluqda, Persiya ilə yanaşı göstərilir. Bu ərazi Qud/Quzların və bir çox müəlliflərin Kus adlandırdıqları Kassinin yerləşdiyi ərazidir. Kuş adı Kus və Quz adının sami dilindəki fonetik şəklidir. Samilər çox zaman adlardakı d hərfini zkimi, s hərfini ş kimi tələffüz edirlər. Beləliklə, Kuşilərin əslində Quz və Kas/kuzlar olduğu və Nimrudun da bu qədim turanlı öntürk boyunun öndəri olduğu və indiki Efiopiya adlanan ərazini işğal etdiyi və sonradan yenidən qərbə doğru hərəkət edərək Bibliyada Sinner adlandırılan Mesopotamiyanı öz hakimiyyəti altına alaraq burda tarixin ilk imperator dövlətini yaratdığı tarixi bir gerçəkdir. Efiopiyanın adı da mixi yazılı mənbələrdə Kusi kimi yazılmışdır və bu fakt

sami və hamı deyil, Turanlı olduğu haqqında cəsarətli fikri irəli sürən Bunzen olmuşdur. O elmi linqvistik və arxeoloji dəlillərə əsaslanaraq yazırdı: "Nemrud mənşə etibarını ilə kuşit deyildi, turanlı və Mesopotamiyalı idi. Onlar daha öncələr Afrikanın bir qismini işğal edərək burda məskunlaşmışdılar və sonra Asiyaya geri dönerək orada ilk böyük dövlət, imperiyanı yaratmışdılar. Dünya tarixi hər zaman xalqların müəyyən istiqamətdə axınının və geriyyətinin şahidi olmuşdur. Nemrud və onun xalqı da Qərbi Asiyadan gələrək Fələstin və Suriya üzərindən keçib Nil vadisinə yayılmışdılar". (C.J.Bunzen, Vol. 1, 1854, Səh. 192)

Bunzen dünyanın böyük bir hissəsini işğal edən turanlı skif/saklar təmiz tatar və turanlı hesab etdiyi Nimrudun varisləri adlandırdı.

G.Smit də Nimrudun kuşi olduğu haqqındakı fikrin əleyhinə çıxır. "Nemrudun atasının adı Kuş akkadın-günbatan və işıq tanrısı Kus, Kusi ilə eyniləşdirilə bilər və sözün mənası "dindlik" və "qaranlıq-zülmət" demək-

da orda hakimiyyətin Kusi-kas turanlılara məxsus olduğunu sübut edir.

Görkəmli alman tarixçisi və siyasətçisi X.Karl Bunzen (17991-1860) "Evrənsəl tarix fəlsəfəsinin ana xətləri" adlı əsərində Turan tarixi ilə əlaqədar bir çox tezislərin və elmi fikirlərin müəllifidir. Onun Turan haqqında söylədiyi "Asiya və Avropanın sami və iranlı olmayan bütün xalqları ən qədim dövrdə təşəkkül tapmış üçüncü bir ailəni meydana gətirir. Bu ailəni 1847-ci ildə mən cəsarət göstərərək Turanlı adlandırdım". Sözləri dünyanın qədim tarixinin və dilinin Turan dövründə özündə əks etdirən Turan nəzəriyyəsi tərəfdarları üçün istinad nöqtəsini və cəsarət örnəyini təşkil edirdi.

B.Nibur da yaxın münasibətə olan Bunzen təkə görkəmli diplomat kimi siyasət aləmində deyil, elm aləmində, tarix və etnologiya sahəsində böyük nüfuz sahibi idi. Dünyada ilk monarxiyanı yaradaraq İkiçayarasında ən qədim imperiya dövlətinin əsasını qoyan Nimrudun

dir. Beləliklə, Nemrudun atası Kusun Hamın oğlu Kuşi və Efiopiya ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Yaradılış kitabında Kuşi ilə Nemrudun atası Kusun adı sadəcə bənzərlik təşkil etdiyindən eyniləşdirilmişdir. Buna görə də akkad və babililərin etnik mənşəcə kuşi və Efiopiya və ya Misirli əlaqədar olduqları haqqındakı fikirləri tamamilə bir kənara atmaq lazımdır". (Smith G. 1880, Səh. 185)

Bir çox müəlliflər Nimrud ilə Zərdüş arasında müəyyən əlaqələrin mövcud olduğunu qeyd edirlər. Akkadın və Sumerin hökmdarı Naram-Suen (m.ö. 2273-2219) sonradan Dinqir, yəni tanrı adını qəbul edərək Dinqir Naram-Suen ünvanı ilə hökm sürmüşdür. O Sarqonun nəvəsi və ya oğlu hesab olunur. Suen sözünün akkad dilində mənası sevilen deməkdir. Göründüyü kimi qədim turanlıların dilindəki bu söz türk dilindəki sev/sevmək sözü ilə eynilik təşkil edir. Türk ləhcələrinin bir çoxunda "sevmək" sözü "süyu və suyqen" şəklində də ifadə olunur.

(ardı gələn sayımızda)